

19. YÜZYILDA TÜRK VE ALMAN TOPLUMLARINDA SOSYAL YAPI VE DEĞİŞİM OLGUSU

The Matter of Change and Social Structure in Turkish and German Communities in 19th Century

Dr. Yusuf Tuncer KÜÇÜKBATUR*

ÖZ

19. yüzyılın, bir "değişimler yüzyılı" olduğu kabul edilmektedir. Her alanda tabuların ve engellerin birer birer ortadan kalktığını, insan ilişkilerinde, değerler alanında, sanatta, iletişimde, politikada, vb. de, düne ait olanların hızla eskidiğini, yeni dengelerin kurulduğunu kolayca gözlemlemek mümkündür. Türk toplumunun yapısı, değişme biçimi ve yönelimleri, değişimin en etkili dinamiğinin "iç göç" ve bağlı olarak "Kentleşme olgusu" olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin ve hatta Avrupa'nın toplumsal kültürel yapısını derinden etkileyen değişim olgusu, özellikle Türkiye'de bütün şiddeti ile yaşanıp, bilim adamları ve politikacılar bu olgu üzerinde düşünmeye, açıklamalar getirmeye, çözümler bulmaya uğraşırken; sanatçılar da eserlerinde soruna duyarsız kalmamışlar, yaşamımızdaki etkilerini yansıtmaya çalışmışlardır. Toplumsal değişmeye ilişkin temaların özellikle yazın alanında en geniş biçimde yansıma bulduğu söylenebilir.

Çalışmamızda 19. yüzyılın Türk Edebiyatının ünlü ismi Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile Avusturya-Alman Edebiyatı yazarlarından Hermann Broch'un romanlarında anılan yüzyılda Türk ve Alman toplumlarında yaşanan değişim olgusu, felsefik, tarihsel ve sosyolojik açılarından kısaca incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Değişim yüzyılı. İç göç, kentleşme olgusu, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hermann Broch.

ABSTRACT

19. century, a "change" century is accepted. Taboos and barriers disappeared one by one, in every area of human relations, the values in the field of art, communication, politics, and so on. also those of yesterday become obsolete quickly, easily possible to observe the establishment of new balances. Turkish community structure, shape and orientation change, the change in the dynamics of the most effective "internal migration" and on the "Urbanization" respectively.

Profoundly affect the structure of Turkey and even change the social cultural phenomenon in Europe, especially in Turkey, with all its violence being experienced such a phenomenon, scientists and policy makers to reflect on this phenomenon, descriptions, to bring, to find solutions to tackle, in the works of artists they have not insensitive to the issue, have sought to reflect the effects of our lives. Themes related to social change, especially in the summer can be said of the most widely found in the reflection.

In our study, 19. Century Yakup Kadri Karaosmanoğlu Turkish literature with the name of the famous writers of the Austro-German literature referred to in the novels of Hermann Broch century of change in the case of Turkish and German societies, philosophical, historical and sociological aspects will be examined briefly.

Key Words: Change the century. Internal migration, urbanization, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hermann Broch.

* Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Erzurum, herrkucuk@mynet.com, tuncerk@atauni.edu.tr.

Giriş

19. yüzyılın, bir “değişimler yüzyılı” olduğu kabul edilmektedir. Her alanda tabuların ve engellerin birer birer ortadan kalktığını, insan ilişkilerinde, değerler alanında, sanatta, iletişimde, politikada, vb. de, düne ait olanların hızla eskidiğini, yeni dengelerin kurulduğunu kolayca gözlemek mümkündür. Toffler, insanın “değişimin gürüldeyen akıntısı” karşısındaki durumunu “baskına uğramak” şeklinde açıklar; bu akıntı öylesine güçlüdür ki, kurumları, arkadaşlıkları, dostlukları, aile ilişkilerini, değerleri, yaşam biçimlerini alt üst etmektedir. (Toffler 1981: 21)

Değişmekte olan bir toplumda, ne tür değişmelerin ortaya çıktığının araştırılması, değişimin izlenmeye ve yönlendirilmeye çalışılması, toplumsal yaşamın koşulları üzerinde denetim kurma becerisine sahip toplumlarda önemli bir sorunsal olmaktadır. Tüm toplumlarda tartışmasız kabul edilen değişim ve yenileşme çabaları, Avrupa toplumlarında görülen sosyolojik, tarihsel ve politik sorunlarla karşılaşılıp, anıldıktan sonra genel kabul görmeleri, Türk toplumunun da aynı sorunsal aşamalarından geçmesinin kesinliğine bir göstergedir. Çünkü Türkiye gibi gelişmekte olan toplumlarda bu husus daha yaşamsal bir önem taşımakta, değişimin getirebileceği çalkantı ve bunalımları sağlıklı yapılanmalara dönüştürülecek çözümler, değişimin izlenmesini ve yönlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Değişimin Türkiye açısından sorunsalına daha iyi bir şekilde bakabilmemiz için şu soruların yanıtlanması gerekmektedir. Türkiye’de toplumsal yapı ve kültürün, dolayısıyla değerlerin değişme eğilimlerinin başlıcaları nelerdir? Değişim hangi kültürel öğelerde göze çarpıcı biçimde ortaya çıkmaktadır?

Türk toplumunun yapısı, değişme biçimi ve yönelimleri, değişimin en etkili dinamiğinin “İç göç” ve bağlı olarak “Kentleşme olgusu” olduğunu göstermektedir. Sanayileşme ve ekonomik gelişmelerin geleneksel üretim biçimlerini yıkarak, geçimlerini sağlamak üzere insanları kendi hallerinde yaşadıkları topraklardan koparıp, başka ülkelere göçü başlatması, ilk sanayi toplumlarından günümüze dünyanın pek çok yerinde hala sürmektedir. Bu yaygın yer değiştirme ve yeniden yerleşme hareketi ile geleneksel kimlik ve topluluk biçimleri de yerinden oynamaktadır.

Türkiye’nin ve hatta Avrupa’nın toplumsal kültürel yapısını derinden etkileyen iç göç ve kentleşme sorunlarının kentlere yansıyan görünümü; kır ve kent kültürünün bir arada yaşanmasından doğan çelişkiler, geleneklerinden kopmuş ama bütünüyle kentli olamamış insanlar ve bu insanların kimlik arayışları sonucu “arabesk” adı ile anılan farklı bir yaşam tarzının yaygınlaşmasıdır. (Tütengil 1979: 42-45)

Özellikle Türkiye’de böyle bir olgu bütün şiddeti ile yaşanıp, bilim adamları ve politikacılar bu olgu üzerinde düşünmeye, açıklamalar getirmeye, çözümler bulmaya uğraşırken; sanatçılar da yaratılarında soruna duyarsız kalmamışlar, yaşamımızdaki etkilerini yansıtmaya çalışmışlardır. Toplumsal değişmeye ilişkin temaların özellikle yazın alanında en geniş biçimde yansıma bulduğu söylenebilir. Bu bağlamda Türk toplumunun yazınsal uğraşları neticesinde Batı toplumlarıyla iletişim ağı kurması, revizyonizm hareketlerinde büyük roller oynamıştır. Türk sosyal yaşantısında tarihsel gelişmelere

bakılacak olursa, Batı ile üç yüzyıl öncesine dayanan bir kültürel alış-verişin olduğu gözlemlenir. Bu yoğun trafik 19. Yüzyılda daha da hızlanarak, "Batılılaşma" sürecinde büyük aşamaların kaydedilmesine neden olmuştur. Burada Türk toplumunun kültürel zenginliği açısından önemle üzerinde durulması gereken bir noktayı gözden kaçırmamak gerekir: Tanzimat'tan itibaren Türk yazarları, Batı'nın 19. Yüzyıla ve öncesine ait eserlerini dilimize çevirerek Türkçe'ye kazandırmışlar ve böylece toplumumuzun kültür dünyasına katkıda bulunmayı kendilerine ilke edinmişlerdir. Bu tür faaliyetler, diğer milletlerin yazın ürünlerini, ulusal olanla karşılaştırma olanağını da doğurmuştur.

Genel olarak tüm sanatlar ve kitle iletişim araçları, değişimin kurumlar ve toplumsal ilişkiler düzeyindeki biçimlerini, hızını, yönelimlerini yansıtır. Aynı zamanda bunlardan destek alarak izleyicileri üzerinde de etkin olurlar. Bu araçların genel etkilerinin ve işlevlerinin "kültürel değişmeye zaman içinde uyumlanma sürecini kısaltma" (Zıllıoğlu 1986: 12) olduğu söylenmektedir.

Bu nedenle toplumsal değişmeyi yeterince anlayıp izlemede sanat ve kitle iletişim araçlarını gözlemleyip, bu araçların kitlelere "nasıl bir içerik" sunduklarını çözümlenmek önem kazanmaktadır. Toplumsal değişmeyi izlemede bir toplumun kültürel yaşamına ait tüm verilerden; kılık-kiyafet, dil, gelenekler, kullanılan eşya ve mekânlar vb. yararlanmak mümkündür. Ancak yazın bir anlamda bütün bu verilerin hepsini barındıran ve aynı anda okuyucuya sunan bir araç olarak görünmektedir. Bu nitelikleri ise edebi yapıtlara, toplumsal değişmeyi izlemede diğer sanat ve iletişim araçları içinde öncelikle yer vermemi gerektirmektedir.

"Değişimler yüzyılı" olan 19. asırda hızla ilerleyen sosyal gelişmeler ve getirdiği sorunlara yazın dünyası kayıtsız kalamazdı. Büyük sanayi hamlesiyle yeniden şekillenen Almanya, toplumsal yapılanmalarla birlikte çağdaş yaşamda, modern yazına giriyordu. Sanayileşmenin getirdiği toplumbilimsel sorunlar, büyük şehir yaşamında da kendini hissettirmeye başladı. Büyük şehir yaşamı sorunlu insan tiplerleriyle yazında yer alıyordu. Eski-yeni normların kutupsallığı, toplumsal çöküntü ve ihtilaller, büyük şehir sorunsalı, kısaca "yüz yıldönümü" (Jahrhundertwende) olarak tanımlanan 19. Yüzyılın hemen hemen bütün sorunları, Hermann Broch'un eserlerinde de yansımaktaydı.

Öte yandan, yeni bir yüzyıla dönüşüm gösteren çağın Türkiye açısından görünümü biraz farklı seyretmektedir. Cumhuriyet-Kurtuluş Dönemi, Türk edebiyatı yazar ve şairleri, düşünsel, sezgisel, psikolojik yazın ürünlerinde ikilemlerle bir yol izlemişlerdir. Bunun nedeni, 19. Yüzyılın geleneksel dünyadan- yenilikçi dünyaya geçmede en yoğun ve kritik bir zaman dilimini oluşturmasıdır. Bu tür hamleci ve yenilikçi yanlış yazılara ve yazarlara öncülük eden kaynak, 19. Yüzyılın sosyo-kültürel, düşünsel, tarihsel gelişmeyle birlikte değişime yönelik buluşçu insan tiplerinin kendilerini çağa sunmalarında aranmalıdır. 19. Yüzyılın, 18. Yüzyıldan aldığı tarih, felsefe, sanat ve bilim alanındaki çığır açıcı gelişmeler düşünceye ve sanat olgularının şekillenmesine etki etmiştir. Her alanda görülen bu sosyal hareketlilik düşünce dinamizmi halinde çağın istek ve beklentilerini de yeniden biçimlendirmiştir.

Toplumsal değişme tartışmalarının odak noktası, toplumsal alandaki hareketlilikler ve olaylardır. Bir toplumsal grup hareketi içinde ya da dışında olmak üzere yaşanan çevre değişir ve kişinin görüş açısına bağlı olarak, çevremiz “daha iyi” ya da “daha kötü” olur. Farklı bireyler değişme deneyimlerine farklı tepkiler gösterirler. Bütün toplumların bazen yavaş bazen de ani değişimleri aslında ekonomik ve teknolojik gereksinimlerin ortaya çıkmasıdır. (L.Berger ve B. Berger 1975: 325)

Bu ekonomik ve teknolojik gelişim ağı, sosyal yaşantıda sınıflanmalara ve pratik ihtiyaçlara bağlı olarak doğuştan gelen ve sonradan kazanılan maddesel farklılıklarla sosyal tabakalar arasında bir ayırma ve derinliğe neden olmuştur. Yazınsal eserlere ise bu olay, yazarlar üzerinde “gelenekçi veya yenilikçi yazın yanlısı” şeklinde yansımıştır. Dolayısıyla bu tutum ve görüş içindeki yazarlar da kahramanlarını bu çizgi içinde şekillendirerek eski-yeni arasında savaşım veren, yararını, zararını eleştiren, sosyal çelişkilerini yaşayarak gözler önüne seren bir tarzda seçmişlerdir.

19. Yüzyılın yazın anlayışında, Yakup Kadri ve Hermann Broch’un dâhil oldukları edebi akımlar olarak, hem gerçekçi, hem de yeni nesnelci roman anlayışlarında gözle görülür bir yenilenme gayretleri söz konusudur. “Çağ ve toplum yansımaları” şeklinde sürdürülen bu tür faaliyetlerle yazarlar aslında halka inmeyi amaç edinmişlerdir. O halde yazın yapıtlarında halkın yaşamına dönük kesitlerin sunulması ana gayedir. Bu çizgide devrin çalkantılı etkisiyle de toplumsal yapı, apayrı bir çeşitlilik ve çok seslilik gösterir. Sosyal yapılanmalardaki görülen patlamalar Türk ve Alman yazınında, genelde de Avrupa yazın dünyasında ortak sorun odakları oluştururlar.

Feodal toplumun çöküşü ile ilk burjuva toplumunun kuruluş dönemi sırasında Avrupa’da sosyolojik açıdan büyük yapılanmalar ve değişimler görülür. T.B.Bottomore’ye göre, “toplumsal değişim”, toplumun yapısındaki belirli kurumlarda ya da kurumlar arası ilişkilerdeki değişimdir. (Bottomore 1977: 329) İskolastisizm devam etmekle beraber, 17. Yüzyılda hümanist kültürün yayılması, antik felsefi mirasın yeniden canlandırılması ve önemli birçok keşfin yapılmış olması, Rosenthal ve Yudin’in belirttikleri gibi ileri Rönesans felsefesinin ilahiyatın hâkimiyetinden kurtulmasına ve anti/iskolastik akımların gelişmesine olanak sağlamaktadır. (Rosenthal ve P.Judin: 1972)Bu aşama ise, düşünce devriminin 19. ve 20. yüzyıla armağan edeceği yeni düşünce alanlarına kapıları aralamıştır. Modern çağda meydana gelen çaplı sosyo-tarihsel gelişmeler, o çağın sosyolojik düşüncesinde de yansımıştır: “Ulusallaşma” diye bildiğimiz kiliseden ve dini görüşlerden bağımsız devletlerin ortaya çıkması ve güçlenmesi, çağın devlet biçimi anlayışında “yeni” olarak tanımlanabilecek bir olguydu.

Türk ve Alman toplumlarının 19. yüzyılda içine girdikleri sosyal yapılanmalar süreci, sosyo-kültürel, siyasi ve tarihsel eksenli olması nedeniyle sosyal, ekonomik, endüstriyel ve düşünce devrimi gibi alanlar arası bir temele oturmaktadır. Bu etmenler, söz konusu dönemde sosyal yapılanmalara ve yapısal değişimlere büyük etki etmişlerdir. Her iki topluma yönelik karşılaştırmalı çalışmamızda belirleyici faktörler olarak sosyal ve kültürel atılımların toplum realitesine yansımaları ve tepkileriyle birlikte yankıları bu gelişmelere bağlı olarak yaklaşım çeşitliliği doğurmuştur. Bu tepkisel ve çatışık yaklaşımlar ise,

eski-yeni, gelenekçi-yenilikçi, özgün-yabancı yanlısı veya bu iki kutuptan farklı olarak orta bir yol izleyenler noktalarında yer almışlardır.

19. yüzyılın yazın dünyasındaki toplumsal kesitlere ve yansımalarına bakıldığında, yine ortak sorun odakları açısından paralellikler göze çarpar. Türk edebiyatından örnek kesitler diyebileceğimiz bu dönemin yazın ürünleri Avrupai tarzda olup yazın türlerinin hemen hemen hepsinden eserler verilmiştir. Her iki toplumda da ortak olan ve önde gelen türler roman, hikâye ve şiirdir. Sosyal olgulara ve toplumsal sorunlara inmeye elverişli tür olarak realist ve yeni nesnelci romanları görürüz. Gerçek yaşamdan esinlenerek kaleme alınmış ürünler bu devrin yazın anlayışının bir göstergesidir. Buna bağlı olarak da konular; “çağın insanının geçirdiği bunalımları ve toplumsal güçlerle çatışması”, “hemen hemen her alanda görülen değişim olgusu”, “batılılaşma hareketleri”, “kültürel yozlaşma”, “ eski-yeni kutupsallığı”, “ahlaki çöküntü”, “değer yitirimleri”, “kadın ve ailenin sosyal konumu”...gibi alanlarda yoğunluk gösterir.

19. Yüzyılın sosyal yapısı gereği Türk toplumunun eşğinde bulunduğu acı dolu manzaraya da konunun açıklanması bakımından değinmek yerinde olur. Ülkemiz içinden çıkılmaz sorunlarla karşı karşıyadır. Cumhuriyetin devraldığı Türk toprakları çağın gelişme atağını gerçekleştirebilecek sanayiden tamamen yoksundu. İstanbul, İzmir, Çukurova enkaz haline gelmiş, birkaç dokuma tesisi ve yine enkaz halinde birkaç askeri fabrikayı, sanayi varlığı saymak durumuyla karşı karşıyayız. Ulaştırma, ekonomik sorunlar, dış borçlar, sanayi atılımı ihtiyacı, sosyal hukuk düzenine geçiş çabaları, reformların yanı sıra Batı'yla girişilen etkileşim olaylarının neticesinde toplumun ahlaki ve değer anlayışında yaşanan karmaşa ve daha birçok toplumsal yaşamla ilgili değişiklikler, ülkeyi temelden sarsan bir sorun kompleksi oluşturmuştur.

Bu dönemde toplumda bilimsel yanlılığa, dini bilgilerdeki ağırlığa, sanat ve estetikte görülen eğitim seviyesine, yurtdışı eğitim olanaklarının sunduğu yararlılıklara ve parasal avantajlara bağlı olarak çeşitli sınıflanmaların oluştuğu görülmekteydi. Halkın sözcülüğünü yapanlar, mahalli ileri gelenler zümresidir. Eşraf denilen bu tabakalar halk üzerinde bir egemenlik konumuna da sahiptiler. Aydın denilen kesim ise o dönemde henüz ön plana çıkacak kadar etkin bir görünümde değildir. Eşrafın önünde ise daima mahallin ileri gelen ve “ulema” denilen din adamları gelirdi. Aydınlar da zaten, şehir ve kasaba okur yazarlarından oluşuyordu. Bu konuyla ilgili olarak Doğan Koloğlu'nun “Türkiye'nin Düzeni” adlı yapıtında toplum katmanlarıyla ilgili olarak şu ifadelerle rastlıyoruz:

“Anadolu köylüsü, bitkin, ümitsiz ve güvensizdir. Yüzyıllar boyu, asker diye canını, vergi diye malını vermiştir... Meclis'te 'Halkçılık Programı' tartışmaları olurken, köylünün durumu sık sık dile getirilmiştir: Türk köylüsü Meşrutiyet'ten evvel ne ise, yine o halde kalmıştır. Yine Türk köylüsünün başında bitmez tükenmez vergiler başlamış ve devam etmiştir. Türkiye köylüsü yine Balkan'da, Karadağ'da, yine Şark Cephesi'nde, yine Yemen'de ölmüş, ölmüştür... Durumunda bir iyileşme olacağına inanmayan köylü, yüzyılların tevekkülü ile tefeci, eşraf, derebeyi, ... vb. gibi doğrudan doğruya ilişkileri bulunan sömürücülerine çaresiz sığınmıştır.” (M.Ünlü ve Ö.Özcan:1988-403)

Avrupai tarzda bir revizyonizmin kaçınılmazlığını öncesinden gören Mustafa Kemal Atatürk toplumsal yaşamda şekilsel değişikliklere olduğu kadar, yapısal değişimlerin de

uygarlık yolundaki zorunluluğuna işaret etmiştir: “Uygaram diyen Türkiye’nin gerçekten uygar olan halkı baştan aşağı dış durumu ile ve davranışlarıyla uygar ve olgun insanlar olduklarını göstermeye zorunludurlar.” (M.Ünlü ve Ö.Özcan: 13)

“Düşünsel değişim” ile “şekilsel yenilenme” arasındaki bu yakın bağ, uygarlık sürecinde bir bütün olarak etkin bir rol üstlenmiştir. Giyim kuşamdaki biçimsel yenilikler, laiklik ve hukuk devrimleriyle birleşince, yaşamsal değişiklikler topluma bir görünüm ve içerik kazandırmıştır. Bir zihniyet değişiminin gerekliliği bu bağlamda 19. Yüzyılın sonuna doğru şiddetle kendini hissettirmiştir.

Alman toplumunun irdelemeye aldığımız bağlamlardaki genel görüntüsü bir önceki yüzyıla dayanır. 18. yüzyılın Alman toplum yaşamına baktığımızda, söz konusu yıllardaki Türk toplumuyla aynı kesitli sorun odaklarını farklı bir tarzda görmemiz olanaklıdır. Burada göz ardı edilmemesi gereken nokta, o dönemde Avrupa’nın dünya üzerinde edinmiş olduğu imajın güçlü oluşudur. Avrupa’yı 19. Yüzyılın sonuna, 20. Yüzyılın başlarına kadar taşıyan bu kuvvetli imaj unsurunun, diğer dünya devletlerinin toplum yapısına ne denli köklü etkilerde bulunduğu açık bir gerçektir. Aynı düzlemde Fransa ve İngiltere’nin de Avrupa devletleri ve toplumları üzerindeki sarsılmaz imajı fonksiyonel bir etkinliğe sahiptir. Paris’in 19. Asırda, temelini 1789’larda attığı ve örnek nitelikteki bir kültür merkezi oluşu diğer ülkelerin aydınlarının dikkatini çekmiştir. Bunun nedeni, Black’ın deyimıyla çağdaşlaşmanın ve değişimin temposu geleneksel kurumların çağdaş işlevlere göre düzenlenmesi ve barışçıl bir rol üstlenmesi açısından Fransa’daki hızlı değişim ve toplumsal yapılanmalardır. (Black 1986: 92)

Fransa’nın diğer Avrupa ülkeleri üzerindeki bu kültürel ve çağdaşlaşma sürecindeki rolü Avrupa toplumsal yaşamının merkezi oluşu ve modernize olmuş şehirleriyle de tanınmasına bağlıdır. (Raff 1987: 120) Görüldüğü üzere, bizim, toplum olarak 19. Yüzyılda Avrupa’dan almaya çalıştığımız yaşamsal kesitlerin haklı yönü Avrupa toplumlarının Fransa ve İngiltere’den etkilenmeleriyle de bir orantılılık gösterir. Toplumların kolektif etkileşimleri ve kitle psikolojisinin değişime eğilimli tavrı gereği bu kaçınılmaz olacaktır. İleri toplumların yakalamış oldukları çizgilere ulaşmak da, bu toplumlarla yaşamsal alanlarda birtakım ortak ilişkilere ve dayanışmaya girmekle realize edilebilir. Bu bakımdan Alman toplumunun da, Türk toplumunda olduğu gibi sosyo-kültürel ve tarihsel bağlamda ortak çizgiler ve yaşamsal benzerlikler görmek su götürmez bir gerçektir.

19. yüzyıla gelindiğinde Türk toplum yaşamında olduğu gibi Alman toplumunda da içe dönük ve dış kaynaklı bir dizi etkileşimler ve gelişmelere tanık oluyoruz. Her şeyden önce Alman toplum düzeninde de Avrupalı sosyal hareketler baş göstermiştir. Modern çağın sosyal arenada gereksinimlerini temin için, toplumsal yapılanmalara büyük ölçüde yer verilmelidir. Aynı tarzda Türk toplumunda olduğu gibi Alman toplumunda da siyasi, askeri, toplumsal, kültürel ve tarihsel revizyonizm çağın gereği olarak büyük gereksinim haline gelmiştir. Çünkü değişim olgusu, düşünce devriminin, pozitif ilimlerdeki devrimin bir sonucu olarak özeli değil, insan bazında bir genel bütünlüğü gösterir.

Alman toplumunda da yönetim şeklinin, halkın pratik yaşamda görülen ihtiyaçlarına paralel olarak, Türk toplumunda olduğu gibi evrelerden söz edilebilir. Bizdeki bu evreler, toplumsal ve çağdaş gereksinimlere bağlı olarak, Mutlakiyet, Meşrutiyet ve

Cumhuriyet şeklinde bir gelişme göstermiştir. Aynı paralellikte sosyal hareketlere bağlı olarak Alman toplumunda da bu evrelere rastlamak mümkündür. Geleneksel çizgilerde sarayın ve saray yanlılarının üstünlüğüne dayanan, otoriter tarzlı şövalyelik kültürü, prenslikleri ve kraliyet merkezli yönetim şekilleri kapalı, site düşünceli bir mutlakiyeti (Absolutismus) gerekli kılıyordu. Sosyal patlamalara bağlı olarak, bu tarzdaki yönetim şekilleri yeniden şekillenmeye zorunlu kaldılar. Meşrutiyet (Legitimität) ise eski hanedanlık rejiminin isteklerini belli ölçülerde engellemeyi sağlıyordu.

Ancak başta; ulusallaşma hareketleri, şehirleşme, göç, değişim rüzgârları, eski-yeni çatışmaları, kültürel yozlaşma, ulusların ahlak ve değer anlayışlarında görülen kutuplaşmalar, kadının ve ailenin yeni konumu, gibi hareketler, halka dönük daha modern yönetim şekillerinin kaçınılmazlığını koşulluyordu. Hukuk ilkelerine aykırı olan ve baskıcı, otoriter ağırlıklı İmparatorluk yönetimi, birey ve toplumda kimlik yitirimi, düşüncelerin kısıtlanması ve eski'ye ait değerlerin ne pahasına olursa olsun korunması gibi sosyal bütünlükte onulmaz yaralar açan sorunlara neden olmuştu. 19. Yüzyılda baş gösteren ihtilaller de bu toplumsal baskılara karşı kitlelerin tepkisi, başkaldırısı olarak nitelendirilebilir.

Basın, sosyal eleştiri, uyarıcı olarak aydın ve yazarların ortaya çıkışı, ideolojik derneklerin kurulması, insan hakları ihlalleri, savaş olgusu, kadının iş yaşamındaki haklarının göz ardı edilmesi gibi olgular, ihtilalci ve hamleci toplum kesimlerinin uyanmasına ve birlikte tavır takınmalarına olanak sağlamıştır. Çağrılar, resmi açıklamalar, yazımsal metinler, protestolar, ticari reklamlar, uyarılar ve en çeşitli enformasyonlar böylece kamunun büyük bir kesimine ulaştı. Örneğin, Berlin'de yazılan ve dağıtılan yazıların sayısı Almanya'nın herhangi bir şehir veya bölgesindekinden çok daha büyüktür.

Tüm bu sosyal hareketliliğin arkasında yatan ortak istenç, hukuk düzenine dayalı demokratik yönetim şekliydi. Görüldüğü gibi her iki toplumda da ortak toplumsal istençler hüküm sürmektedir. Asilzade sınıfının giderek etkinliğini kaybetmesi ve burjuva toplum düzeninin yerleşmesi, kapitalist imalat tarzının devreye girişi bu yapılanma sürecine büyük bir hız kazandırmıştır. Bu süreç aynı zamanda Alman toplumunda da "yeni" olgusunu yaşatmıştır. Artık aristokrasiden, demokrasiye geçişte, yeni yaşamsal unsurlardan söz edilmektedir.

Sermaye birikimleriyle, yeni iş alanlarının gelişmesi sağlanmış, toprak sahipleri ellerindeki toprakları sermaye sahiplerine kaptırmış ve şehirleşmeyle birlikte toplu yerleşim alanları kurulmuştur. Nüfus artışı ve işçi sınıfının doğması da bu gelişmelerin paralelinde ortaya çıkmıştır. Köylü, ulusun düşünsel yaşamında hiçbir anlam ifade etmeyen, sesi çıkmayan bir alt sınıf durumuna düşmüştür. Zaten, yüzyıllar öncesine dayanan ve bir derebeyin koruması altına girme ihtiyacı, ekonomik ve hukuksal nedenlerle ortaya çıkmıştı. Efendiye bağımlılık da bir gelenektir. Böyle bir feodal rejimden kurtulmak da sosyal patlamalarla gerçekleşebilirdi. Bu da bireyin kimliğinin farkına varmasına bağlıydı. Soylu şövalyelerin, kralların oluşturduğu baskıcı idarelerin yanında bir de sömürücü idareler yer almaktaydı. Kilise ve manastırların oluşturdukları dini derebeylikler, köylüler ve hatta soylular üzerinde sömürüye dönük idare kuruyorlardı. (Salihoglu 1995: 29)

19. yüzyılın sonlarına doğru Alman toplumunda belli tabakalaşmalar görülür. Asiller, burjuva, köylü ve işçilerin oluşturduğu bu sosyal sınıflar, gittikçe artan sosyal patlamalar nedeniyle yönetimde bazı iyileştirmeleri zorunlu kılmışlardır. Hürriyet ve demokrasiye geçişte toplum büyük çapta aydınlatılmaya ihtiyaç duymuştur. Çünkü Türk toplumunda olduğu gibi Alman toplumunda da sosyal gelişmelere bağlı olarak gelenekçi, tutucu kesimle, yenilikçi ve hürdüşünür kesim arasında düşünce çatışması belirmiştir. İlerici, atılımcı hürdüşünür yanlılarıyla, muhafazakâr ve istibdat yanlıları uluslaşma, milli devlet anlayışı gibi noktalarda farklı düşünceleri paylaşmaktaydılar. 1848 başarısız Mart İhtilali de bu tür düşüncelerin gerçekleşmesine yönelik bir atılımdı. Paris'teki Şubat İhtilali'nin haberlerini takiben, Berlin'de de hareketler başlar ve kanlı savaflara yol açar. Berlin büyük bir huzursuzluk yaşar. Bunu, basın düşmanlığı, Karlsbad Kararları, sansür olayları izler. Böylece yönetimle halk arasında düşünce çizgilerinde büyük ayrımlar başlar. Rejim 1840'da halkın sesine kulak verir gibi olur. Günlük basın faaliyetlerine başlar. Ancak daha sonra yeni sansür konumuyla, gazete ve dergiler yasaklanır.

Yukarıda sıralanan ifadeler ışığında hem Türk toplumunda ve hem de Alman toplumunda yönetim ile halk arasında görülen ve sosyal yaşama etki eden sürtüşme pek çok alanda kuvvetli benzerlikler gösterir. Esasen yönetimlerin basın hayatına müdahale etmeleri, aydın kesimin halka ulaşım, idarede görülen çarpıklıkları ve hukuk ihmallerini gözleri önüne sermekten alıkoymayı amaçlamaktadır. Açık mektuplar, çağrılar, konuşmalar halkı uyarıcı ve başkaldırıya teşvik edici nitelikteki faaliyetler, bu kapsama alınabilir. Sosyal yaşamdaki tüm gelişmeler doğrultusunda, 1876'lı yıllardan beri tartışma konusu olan "dil sorunu" da bu gelişim sürecinde payına düşeni aldı. Dil devrimiyle tüm dünyada görülen bağımsızlık ve uluslaşma yolundaki hareketler önemli ivme kazandılar. Bu sorunlar ağı, daha sonra Tanzimat'la birlikte diğer yazın akımlarında bir sürtüşme halinde son şeklini alıncaya kadar sürüp gidecektir. Bu nedenle Fecr-i Ati ve daha sonraki dönemlerde, Türk edebiyatı yazarları arasında bir de "Edebi tenkit" konusu ortaya çıkmıştır. Bu sorun yazarlar arasında "Polemik" tarzda sürmüştür. Bu konuda en ileri giden yazarlarımız ise Yakup Kadri, Ömer Seyfettin ve Yahya Kemal'dir.

KAYNAKÇA

- BERGER, Peter L.-Brigitte Berger, "Sociology ", Publishers, New York, 1975.
 BLACK, C.E., " Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri ", Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1986.
 BOTTOMORE, T.B., " Toplumbilim ", Çev. Ü. Oskay, Doğan Yay. Ankara 1977.
 RAFF, Dieter, "Deutsche Geschichte Vom alten Reich zur zweiten Republik ", Hueber Verlag, Bonn, 1987.
 ROSENTHAL, M. -P.Judin, " Materyalist Felsefe Sözlüğü ", Çev. Aziz Çalışlar, Sosyal Yay., İstanbul 1972.
 SALİHOĞLU, Hüseyin, 20. Yüzyıl Edebiyat Sanatı, İmge Kitabevi, Ankara 1995
 TOFFLER, Alvin, " Gelecek Korkusu ", Çev. Selami Sorgut, Altın Kitaplar Yay., İstanbul 1981
 TÜTENGİL, Cavit Orhan, " Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları ", İstanbul 1979.
 ÜNLÜ, Mahir-Ömer Özcan, "20. Yüzyıl Türk Edebiyatı 2 ", İnkılap Kitabevi, İstanbul 1988.
 ZILLIOĞLU, Merih, "Sinematografik Bilim-Kurgu Yayınlarının Çocukların Dünya Görüşünün Oluşumu Üzerindeki Etkileri", Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 1986.